

UNA LLETRA INÈDITA DE SANT BERNAT CALVÓ

La correspondència del monestir de Sant Benet de Bages de la primera meitat del segle XIII¹ ha conservat una carteta de sant Bernat Calvó, bisbe de Vic (1233-1243), que crec inèdita. El sant hi demostra un sentit perfecte de la justícia combinat amb miraments envers els drets de tercers.

Es veu que per motius greus, pel maig de 1234, el bisbe electe de Vic² havia incoat un procés contra Guillem de Calders, un dels senyors feudals més rics i més poderosos de la comarca de Bages-Manresa. A causa, sens dubte, del veïnatge, n'encarregà la instrucció al paborde de Manresa i a l'abat Ramon de Sant Benet de Bages. Aquest allegà que no podia intervenir-hi per raó de l'exempció de què fruïa el monestir. Bernat Calvó li respon que té en compte l'allegació de l'abat; però demana que, sense voler-li causar cap perjudici, tingui la bondat de procedir a favor de la justícia. Heus-en ací el text:

[Vic, 29 de maig de 1234.]

B(ernardus), Dei miseratione Vicensis electus, dilecto et karissimo in Xpisto. [R(aimundo). abbati] Sancti Benedicti de Bagis, salutem et benedictionem.

Super mandato quod fecimus uobis et preposito Minorise de processu cause G(uilelmi) de Caldariis, cautelam — quia priuilegiatum uestrum monasterium dicitis — uos audiuius in[trodu]xisse. In quo, salua uestra gratia, monasterio uestro non credidimus prejudicium generare. Unde

1. Vegeu *La renúncia del bisbe de Vic, Guillem de Tavertet (1233) segons la correspondència de Bages i els registres Vaticans*, que he publicat al «VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», Barcelona 1-6 octubre 1962, vol. III: *Comunicacions*, pàgs. 77-95; també en el resum de la mateixa comunicació publicat en el *Programa general*, pàgs. 44-45.

2. No fou confirmat i consagrat fins a la tardor del mateix 1234, entre el 21 de setembre i el 7 de desembre; vegeu E. JUNYENT, *Diplomatari de sant Bernat Calvó, abat de Santes Creus, bisbe de Vic* (Reus 1956), pàgs. xxxiii-iv i 32.

consulimus et rogamus, quatinus non prejudicante mandato nostro uobis in aliquo, in eadem causa mediante justicia procedatis.

Datum apud Vicum, .IIII. kalendas Junii.

(*al dors:*) Abbati [Sancti Be]nedicti [de Ba]gis.

L'original de paper es troba a l'arxiu de Montserrat, papers de Bages, bossa 9 (a l'antic arxiu de Bages portava la signatura : B. 5 núm. 60), on fa costat a un grup de cartes interessants de la mateixa època. Fa 150 × 45 mm.; s'hi veuen els dos plec verticals per a cloure-la, i al dors conserva rastres esvanits del segell de cera, ovalat. Té alguns forats de corcs i d'humitat que afecten lleugerament el text. El paper, vist per transparència, presenta unes incisions verticals lleus, fetes amb l'ungla : tècnica arcaica que ha estudiat recentment el senyor Oriol Valls. Aquestes cinc línies de text de lletra notarial petita semblen de la mateixa mà que la de les cartes de l'arquebisbe Espàreg i del capítol tarragoní del 1233, que es troben ara al mateix plec de cartes de l'arxiu de Montserrat. Són de la mà de Guillem Martorell, que actuava de secretari del bisbe de Vic, si ens atenim a la semblança absoluta amb el document escrit per ell mateix al cap de pocs dies, el 5 de juny de 1234.³

Les relacions entre Bernat Calvó i Ramon III de Bages devien normalitzar-se ben aviat. L'abat de Bages era un diplomàtic bo i eficient. El papa Gregori IX li encarregà (ensems amb l'abat de Sant Joan de les Abadeses) de dirimir unes qüestions sorgides entre la seu de Vic i el monestir de Sant Pere de Casserres, on el bisbe Guillem de Tavertet, predecessor de sant Bernat, s'havia retirat, després de renunciar el bisbat, i hi morí. Els seus béns i els seus llibres, que es trobaven en litigi, foren distribuïts equitativament entre Vic i Casserres, amb l'assentiment de les parts. El bisbe de Vic firmà la sentència juntament amb els seus canonges i els monjos de Casserres.⁴

Bé que ja no he trobat més testimoniatges de llurs relacions directes, això no obstant, per no deixar penjat el comentari a la nova carta de sant Bernat Calvó miraré de reunir algunes notícies sobre els altres personatges que hi giren entorn i que poden aclarir els fets que s'endevinen en aquesta breu missiva.

3. Vegeu-ne el facsímil en JUNYENT, *Diplomatari...*, lám. 5.

4. *Ibid.* núm. 59 pàgs. 42-44. Sobre Ramon III de Bages (1229-1244), en dono algunes notícies en *La renúncia del bisbe de Vic, Guillem de Tavertet...* 83 ss.; també en la *Cronologia* i en els *Documents* de la Congregació Claustral Tarraconense, publicats per A. TOBELLÀ i A. MUNDÓ a la «Miscel·lània A. M. Albareda» II (= «Analecta Montserratensia», X) (1964), 248-9, 403-4 i 427-8; a més de VILLANUEVA, *Viage literario*, VII, pàgs. 222-3.

Si només teníem aquesta carta, no comprendríem per quina raó l'abat Ramon III de Bages — que hem vist ésser home prudent i digne — s'excusava d'intervenir en l'afer de Guillem de Calders. Tot s'explica, però, amb l'ajuda de la documentació notarial en pergami tan abundant, que s'ha conservat del monestir de Bages. Els Calders tenien una predilecció tota especial pel monestir de Sant Benet. Ja el 1203, el pare, també de nom Guillem (I), juntament amb el seu fill, Guillem (II) de Calders, havia donat al monestir el castell de Todela per a després de la seva mort.⁵ En morir, vers el 1208, es féu enterrar a Bages.⁶ Entre els marmessors del seu testament figuraven l'abat i el prior del monestir.

Guillem II de Calders continuà tota la vida bon amic i protector de la casa monacal. El 1213 s'hi presentà per oferir, en remei de la seva ànima i de la dels seus pares, que els monjos poguessin prendre tota l'aigua que necessitessin dins el terme de Sant Vicenç de Calders.⁷

No era pas aquest lligam de generositat l'únic que l'inclinava vers el monestir de Bages. Un membre de la família, Arnau de Calders (potser germà a mitges de Guillem I de Calders) era monjo a Sant Benet. L'hi trobem des del 1214.⁸ Aquell mateix any, un altre parent llur, Ramon de Calders, en fer testament nomena marmessors l'abat de Bages, el monjo Arnau de Calders «consanguineus meus», i Guillem II de Calders.⁹

Ni en l'episcopologi del degà Moncada, tan ric en notícies de documents,¹⁰ ni en el diplomatarí publicat per E. Junyent, no es troben rastres de les desavinences hagudes entre el sant bisbe de Vic i el senyor de Calders pels volts del 1234, desavinences que podrien aclarir el motiu de la carteta que hem llegit suara. Sembla que les relacions entre ells dos devien

5. Barcelona, ACA, perg. Bages núm. 536, del 7-IV-1203 (i una còpia del 1334, *ibid.*, núm. 536 bis). La numeració dels Guillems I i II és provisòria, ja que no sé si en precedí algun altre del mateix nom.

6. Testament del 18-III-1208: ACA, perg. Bages núm. 553 (és còpia del 1209). Existeix una confirmació del mateix testament en la part referent a Bages, del 9-V-1208, *ibid.*, núm. 558 (i còpies, núm. 558 dupl. i tripl.).

7. Transcriu el document a l'apèndix 1.

8. ACA, perg. Bages núm. 578.

9. ACA, perg. Bages núm. 580. Arnau de Calders fou nomenat (o imposat?) com a abat de Santa Cecília de Montserrat a la primavera del 1220. Poc temps després els monjos del dit monestir refusaren d'obeir-lo sota pretext d'il·legitimitat i d'ésser un home d'armes; la sentència fou donada per l'arquebisbe Espàreg de Tarragona i el bisbe Guillem de Tavertet, que li reconegueren el dret abacial. Però Guillem de Tavertet li impugnà aleshores l'exempció del bisbe, que Arnau reclamava; calgué una nova sentència, que fou desfavorable a l'abat i al monestir de Santa Cecília; es poden veure les referències documentals sobre els dos afers (que són del 1221 i no pas del 1220, com jo mateix vaig escriure) en J. L. de MONCADA, *Episcopologio de Vich*, I (ed. J. COLLELL) (Vich 1891), 556-7; A. MUNDÓ, *La renúncia del bisbe de Vic, Guillem de Tavertet...*, pàg. 80, nota 15.

10. Vegeu la nota anterior.

sofrir alternatives de tibantor i de pau diplomàtica. Era un estat de coses molt general entre els senyors laics i els eclesiàstics de l'època. De banda i banda sovint es veien enduts pels interessos materials. Massa sovint aquests eclipsaven els espirituals. Això, quan no es recobria en forma abusiva amb censures espirituals l'arrapament excessiu als béns d'aquest pobre món. Val a dir, però, que, malgrat que el mal fos endèmic i que hom s'hi trobés submergit, Bernat Calvó féu surar sempre els drets de l'esperit i l'esperit de la pau; sense mancar, naturalment, d'energia davant l'opressió injusta dels desvalguts.

Un dels grans senyors del bisbat de Vic més turbulent i busca-raons fou sens dubte Ramon Guillem d'Òdena. Té una llarga història relacionada amb els monestirs de Bages i de Montserrat. La documentació i les cartes que fan referència a aquest trist personatge són molt abundoses. Algun dia, si em vaga, les recolliré. Tot i que el senyor d'Òdena era enemic declarat de l'abat Ramon III de Bages, i que, en canvi, el senyor de Calders hi estava íntimament unit, no deu ésser pas massa casual el fet de trobar Guillem de Calders fent de testimoni al costat de Ramon Guillem d'Òdena en un pacte que aquest darrer hagué de fer amb l'ardiaca de Vic, Dalmau, el 9 d'agost de 1236. El d'Òdena s'havia emparat del castell d'Espelt, propietat de la canònica de Vic; i ara es comprometia a satisfer els perjudicis causats. En l'avinença, devia intervenir-hi per força sant Bernat Calvó, que firma també l'acta.¹¹

Una altra persona en la millor posició per a complir els oficis d'intermediària devia ésser l'esposa de Guillem II de Calders, Elisenda. És possible que per drets familiars que li pertocarien independentment del seu marit, tingués una part de la vall d'Artés; des del segle X aquesta era dividida entre la catedral de Vic i el monestir de Bages. Elisenda, doncs, actuava sola pel novembre de 1236 en la prestació d'homenatge al bisbe de Vic pel feu d'Artés.¹²

A la primavera de 1239 trobem novament la família dels Calders a Bages. L'ocasió era una donació esplèndida al monestir i al seu abat Ramon III, que Guillem i la seva muller Elisenda feien per l'ànima de llur fill, Pere, mort de feia pòc temps. Els masos de Montpedrós eren un lot de terres important dins el terme del castell de Sant Vicenç de Calders.¹³ Crec que serà plaent als historiadors del dret català medieval de conèixer la llarga llista dels drets que un senyor feudal es prenia «juste vel injuste» damunt els serfs de la gleba, tan difícils de comprendre per a la nostra

11. JUNYENT, *Diplomatari ...*, núm. 91, pàgs. 60-61.

12. *Ibid.*, núm. 100, pàg. 66. Un dels testimonis és Bernat d'Oló, que torna a sortir al costat d'Elisenda, fent de testimoni en el doc. de l'apèndix 2.

13. Apèndix 2.

mentalitat, que reclama un respecte igual per als drets de tota persona humana.

Sospito amb fonament que el Ponç, levita i monjo, que firma el document del 1213 (apèndix 1) és el mateix abat Ponç de Santa Cecília de Montserrat, que escriu el document del 1239.¹⁴ Si no era familiar dels Calders, devia ésser-ne potser una mena de capellà o conseller de família. Recordem que entre les dues dades s'escaigué l'abadiat d'Arnau de Calders, del qual hem parlat en nota.

Qui sap si aquesta donació, a més de la finalitat devota per sufragi de l'ànima del fill Pere, era també una manera d'agrair els bons oficis de l'abat Ramon III per tal de resoldre antigues i noves dificultats amb el bisbe de Vic. Car no hem pas d'oblidar que Guillem de Calders era probablement tan inquiet i tan cercabregues com els altres senyors de la regió. La darrera vegada que el trobem relacionat amb el sant bisbe de Vic fou el 23 de desembre de 1241. Guillem hagué de jurar en mans del bisbe que no causaria cap més dany a la persona i als béns del clergue d'Orietà, Ramon de Berengueres, i que repararia les malifetes.¹⁵ Sort va tenir que el bisbe Bernat Calvó era home de temperament pacífic i de cor bo. Que si s'hagués trobat amb l'irascible predecessor seu, Guillem de Tavertet, potser li hauria anat ben altrament.

A P È N D I X S

I

3 d'agost de 1213.

Guillem II de Calders dóna a Sant Benet de Bages una presa d'aigua

Cunctis sit notum quod ego G(uilelmus) de Caldariis, bono animo et bona uoluntate, propter Deum et ob remedium anime mee et parentorum meorum, dono et concedo Domino Deo et monasterio Sancti Benedicti Bagensis totam prehensionem aque, ubi melius accipere possitis, scilicet de ponte usque ad Gerouards. Tali condicione ut ego G(uilelmus) nec aliqua persona per me demandare, contrestare aut accipere aliquid in hoc modo nec inantea non possumus. Hoc donum facio propter amorem Dei et ob remedium anime mee et parentorum meorum domus Sancti Benedicti Bagensis. Et est totum hoc in termino de Caldariis et in parrochia Sancti Vincencii.

14. Compte tingut dels vint-i-sis anys transcorreguts entre els dos documents, crec que es tracta de la mateixa mà, ben formada en l'escriptura notarial rodona de l'època, poc cursiva, amb el mateix signe notarial distintiu i certs trets personals característics.

15. JUNYENT, *Diplomatari...* núm. 216, pàgs. 130-1.

Actum est hoc III° nonas augusti, anno Domini M^o CC^o X^o III° dominice incarnationis.

Sig⁺num Guilelmi de Caldariis, qui hoc laudo et firmo. Sig⁺num Bernardi de Torra. Sig⁺num Guilelmi de Apia. Sig⁺num Bernardi de Valle, testium. Poncius leuita et monachus, qui hoc scripsit, die et anno quo supra (SS).

Arxiu de Montserrat, perg. Bages, núm. 1877 (sign. ant. : S.C.N. 242). Original : 182 × 115 mm.

2

6 d'abril de 1239.

*Guillem II de Calders i la seva muller Elisenda donen a Bages
els masos de Montpedrós*

Manifestetur cunctis quod ego Gilelmus de Caldariis, per me et omnes meos presentes atque futuros, ob remedium anime mee et Petri de Caldariis filii mei nuper defunctus atque aliorum parentorum meorum, dono et in presenti trado Domino Deo et monasterio Sancti Benedicti de Bagis in manu et in posse domni Raimundi, Dei gratia, eiusdem abbatis ceterorumque fratrum, modo et in perpetuum pro alodio francho et libero, ipsos mansos de Monte petroso cum hominibus et feminabus ibidem comorantibus uel comorare et pertinere debentibus, quos habeo et accipio et habere et accipere debeo juste uel injuste, siue qualibet alia ratione, in toto termino et parrochia Sancti Vincencii de Callers, que dici uel nominari possunt, dono iam dicto monasterio et abbati suisque successoribus, et corporaliter trado nunc et in perpetuum. Jam dictos itaque mansos cum hominibus et feminis, censibus, usaticis, seruiciis, senioraticis, tollis, forciis, questiis, placitis, stachamentis, stabilimentis, homicidiis, cucuciis, exorchiis, laxationibus, intestationibus, inuentionibus, hominum et feminarum redemptionibus, et cum omnibus laudaysmis et terciis, cum intratibus et exitibus et cum omnibus eorum affrontationibus, et cum omnibus infra illorum habentibus et habere et pertinere debentibus, et cum omnibus hic expressis et non expressis, trado et corporaliter dono iam dicto cenobio suisque habitantibus in perpetuum, sicut est scriptum superius, pro alodio francho et libero; et sicut ego melius habeo et accipio et habere et accipere debeo, dono et in presenti delibero prefato cenobio suisque habitatoribus dictos mansos, nunc et in perpetuum ad omnia quicquid dictum monasterium inde facere uoluerit, absque aliquo meo retentu meorumque; nisi illud seruicium quod mihi inde facere tenetur domina Berengaria de Talamanca, quod mihi retineo. Aliud quoque totum, sicut superius est scriptum et sicut melius dici uel intelligi siue ab aliquo potest excogitari, dono, trado et mito dictum monasterium in tenedonem et corporalem possessionem iam dictorum mansuum pro alodio franco et libero sine ulla reseruacione, quam inde nullatenus facio; renunciando penitus omni iuri mihi competenti uel competituro.

Actum est hoc VIII idus aprilis, anno Domini M CC tricesimo nono.

S~~X~~num Gilelmi de Caldariis, qui hoc laudo et firmo et testibus firmari rogo. S~~X~~num Petri de Tous. S~~X~~num Gilelmi de Boxados. S~~X~~num Bernardi de Turra de Sorisa. S~~X~~num Berengarii de Ulzina. S~~X~~num Gilelmi de Comeles testium.

S~~X~~num domine Elicsende uxoris predicti Gilelmi de Caldariis, qui hoc laudo et firmo et omne [meum decimum] quod in predictis mansis habeo ratione sponsalicii uel alia aliqua ratione predicto monasterio dono et offero atque confirmo, omnique meo [juri] specialiter et generaliter super dictis mansis renuncio scienter penitus atque consulte. S~~X~~num Poncii Petri de Bagnariis. S~~X~~num domine Berengarie de Talamanca. S~~X~~num Ber(nardi) de Olone. S~~X~~num Petri de Castrogalindo. S~~X~~num Ber(nardi) de Canals.

Poncius Sancte Cecilie abbas, qui hoc scripsit die et anno quo supra (SS).

Arxiu de Montserrat, perg. Bages núm. 1949 (sign. ant. : C.S. N.º 106). Original : 225×160 mm ; té alguns foradets de corcs, i cap al final, algunes paraules il·legibles. Al dors, diverses anotacions i resums dels segles XIII-XIX.

ANSCARI M. MUNDÓ

Monestir de Montserrat.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.